

Галкевич С. В.

асистент кафедри приватного права

Чернівецький національний університет імені Юрія Фельковича
м. Чернівці, Україна

Деліктні зобов'язання для компенсації потерпілим майнових втрат, завдані вчинним правопорушенням (делікту), найпершого виду зобов'язань з моменту їх виникнення, запровадили саме римські юристи. Останнє як передумова сприяло формуванню у правовій доктрині позиції згідно якої, у своєму розвитку деліктні зобов'язання, як і римське право та Римська держава, пройшли наступні періоди [3, 80]:

- архаїчний;
- республіканський;
- період імперії.

Архаїчний період римського права характеризується застосуванням звичаєвого права, за яким первісна (кровна) помста визнавалася єдиним наслідком завдання шкоди вчиненням правопорушення, тому не розрізняли приватні й публічні делікти. Державна влада не втручалася у відносини між приватними особами, реагувати на порушені права мав сам потерпілий. Звідси виник інститут помсти. Своєю протиправною поведінкою особистість правопорушника ставала об'єктом помсти, незалежно від складу правопорушення. У такому вигляді виникло поняття відповідальності однієї особи перед іншою. Але це ще не можна назвати зобов'язанням, адже правопорушник підлягає помсті, однак він загалом нічого не повинен потерпілій особі, тобто є відповідальність, проте борг відсутній.

Відносини між порушником і потерпілою особою, могли бути врегульовані без застосування помсти, через угоду: потерпілий відмовляється від помсти, якщо порушник внесе певну плату. Але і в цьому випадку зобов'язання відсутні: якщо порушник не внесе плату, права осіб переходять в стан, що існував до укладення даної угоди (реституція). Також можлива ситуація, коли потерпіла особа після отримання плати наносить шкоду порушнику в якості помсти. У цій ситуації статус правопорушника переходить до особи, яка взяла плату і помстилася, а порушник стає потерпілою особою і отримує право на помсту.

Наступним періодом розвитку римського права став республіканський, який характеризується появою позитивного права. Саме тоді в Римі приймають перші писані закони (Закони XII таблиць близько 451 р. до н.е. та Закон Аквілія близько 286 р. до н.е.).

Держава починає регулювати деліктні відносини і спочатку обмежує, а потім виключає інститут помсти. На його заміну встановлюються штрафи, які сплачуються на користь потерпілої особи. Держава бере на себе обов'язок гарантування потерпілій особі отримання штрафу. Саме тоді виникає обов'язок боргу, а дані відносини отримують ознаки зобов'язань: правопорушник зобов'язаний сплатити штраф на користь потерпілої особи. Щоб уникнути хвилі невдоволення від осіб, яким нанесена суттєва шкода, штрафи діють в основному на незначні делікти, а норми римського права перший час носять змішаний і перехідний характер, це можна побачити в Законах XII таблиць. Прикладом є встановлена відповідальність за посягання на особу (*injuria*), вона була різною, в залежності від тяжкості нанесеної шкоди. Якщо було спричинено каліцтво і порушник не примириться з потерпілою особою, то аналогічне діяння вчинялося до порушника. Якщо рукою чи палицею було поламано кістку вільній людині, призначався штраф в 300 асів, якщо рабу – 150 асів. При нанесенні образи призначався штраф – 25. Також варто відмітити норми, що регулювали пошкодження чи зни-

щення чужих речей (*domnum injuria datum*), якщо особа навмисно підпалювала будинок, то її засуджували до смертної кари, якщо дане правопорушення було вчинено з необережності, то винна особа мала відшкодувати шкоду.

Постанови XII таблиць відносно підпалу будівель, псування хліба і отруєння полів містить дві санкції, з яких одна кримінальна, друга – цивільна. Однак, застосування і першої, і другої санкції цілком залежить від ініціативи потерпілої особи і можливо не інакше як у формі звичайного приватного позову.

Вже в той час можна побачити закріплення складу цивільного правопорушення, який містив об'єктивні та суб'єктивні умови, наявність яких була обов'язковою для притягнення до відповідальності. Можна зробити висновок, що для притягнення до відповідальності потрібна була наявність юридичного і фактичного складу делікту.

З прийняттям Закону Аквілія, втратили чинність всі закони, що були видані раніше про протиправне завдання шкоди. Своєю назвою цей закон дістав від імені його ініціатора – плебейського трибуна Аквілія, який захищав інтереси нижчих прошарків населення. Закон Аквілія складався із трьох глав. Основна ідея першої із них фактично була відтворена в Інституціях Гая, а потім і в юстиніанівських Дигестах. Вона зводилася до того, що якщо хтось протиправно вбив чужого раба, чужу рабину або тварину, то хай буде він присуджений дати власникові стільки міді, скільки становила найвища вартість цього раба в даному році. Друга глава цього закону активного застосування не набула, однак слід зазначити, що вона присвячувалася визначенню правових наслідків незаконного звільнення основного боржника від боргів. Третя глава Аквілієвого закону містила норми, відповідно до яких регулювалися відносини, пов'язані із пораненням чужого раба чи тварини, та відносини, пов'язані з протиправним знищенням або пошкодженням чужої речі [8, 190].

У період єдиного імператорського римського права було вперше кодифіковано все римське право для створення єдиної правової системи. Таку кодифікацію провів імператор Юстиніан, останній римський правитель (за деякими джерелами перший візантійський правитель). Ці збірники римського права відомі як *Corpus juris civilis*.

Ця кодифікація складається із чотирьох частин: Кодекс (являв собою збірник наказів імператорів), Дигести (витяги з творів римських юристів, які були зібрані з 2 тис. творів 40 юристів), Інституції (офіційний, маючий силу закону підручник римського права), Новелли (168 новел). Найбільше правових норм, зокрема тих, що регулювали деліктні відносини, було встановлено Дигестами Юстиніана, їх можна вважати основою та ядром *Corpus juris civilis*.

Деліктним зобов'язанням присвячена четверта книга Інституцій Юстиніана, в якій серед деліктів закріплено: крадіжку (явну та неявну), насильницький грабіж, шкода завдана рабу або домашній тварині (витяг з Закону Аквілія), протиправні дії. До протиправних дій відносили всі дії, які були вчинені не по праву. До них входили не тільки нанесення шкоди здоров'ю, але і образа. Тут варто відмітити, що, на відміну від Законів XII таблиць, Інституції передбачали тільки матеріальну відповідальність за образу. Особливо виділялись квазі-делікти, в яких часто була відсутня вина особи, яку притягали до відповідальності. Наприклад, якщо шкоду наносили предметом, який було викинуто з будинку рабом або дитиною, відповідальність ніс власник будинку. Також серед нововведень, варто відмітити, що деліктні зобов'язання передбачали сплату штрафу або відшкодування збитків, або поєднання цих двох санкцій.

З наведеного можна зробити висновок, що римське право у врегулюванні деліктних зобов'язань пройшло довгий шлях розвитку: від відсутності державного регулювання цих зобов'язань і кровної помсти – до прийняття кодифікованих актів, які детально регламентували деліктні відносини. Можна припустити, що саме делікти стали першопричиною виникнення договірних зобов'язань.

Література:

1. Гай. Інституції: Пер. с лат. Ф. Дьдінського / Под ред. В.А. Савельєва, Л.Л. Кофанова. – М.: Юристъ, 1997. – 368 с.
2. Гусаков А.Г. Деликты и договоры, как источники обязательств в системе гражданского права Древнего Рима / А.Г. Гусаков. – М.: Унив. тип. 1896. – 246 с.
3. Грицько С.Д. Формування концепції деліктних зобов'язань у праві Стародавнього Риму / С.Д. Грицько // Науковий вісник УжНУ. Серія «Право» – 2015 – № 34 – Т. 1. – С. 75-81.
4. Грицько С. Д. Дигести Юстиніана як джерело римського приватного права / С. Д. Грицько // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2007. – №1. – С. 90–96.
5. Дигести Юстиніана: Пер. с лат. / Отв. ред. Л.Л. Кофанов. – М.: «Статут», 2002. – Т. 1. – 584 с.
6. Дигести Юстиніана. Избранные фрагменты в переводе и с примечаниями И.С. Перетерского / Вступ. статья Е.А. Скрипничева. – М.: Юрид. лит., 1984 – 456 с.
7. Інституції Юстиніана: Пер. с лат. Д. Расснера / Под ред. Л.Л. Кофанова, В.А. Томсинова. – М.: Зерцало, 1998. – 400 с.
8. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. – Х.: Право, 2008. – 224 с.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УЧАСТІ АДВОКАТА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Данілішин О. В.

магістрант юридичного факультету

Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі
м. Київ, Україна

Згідно зі ст. 59 Конституції України для надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура. Особливо зросла роль адвокатів за умов реалізації принципу змагальності: тягар доказування покладається на самі сторони, суд лише сприяє у витребуванні доказів за наявності про це клопотань сторін. Виходячи з цього, самим сторонам без допомоги адвоката дуже складно захистити свої права та законні інтереси. Для забезпечення громадянам реальної можливості скористатись юридичною допомогою адвокатів в цивільному процесі необхідно вирішити цілий комплекс певних питань.

Одним з цих питань має бути процесуальне становище тих представників сторін та третіх осіб, які можуть надати їм дійсно кваліфіковану юридичну допомогу – а саме адвокатів. Роз'яснюючи закон, приймаючи на себе захист прав та інтересів громадян, адвокати сприяють усуненню розриву між поняттями «маю право» та «можу ним скористатися».

Юридична допомога, яку надають адвокати громадянам і організаціям, забезпечує стійкість цивільного обігу, точне та правильне виконання громадянами і службовими особами закону [1, с. 17].

Нагальна потреба виникає у належній регламентації процесуального становища адвокатів у цивільному процесі, а задля цього необхідно визначити поняття адвоката,

адвокатури, завдання адвокатури на сучасному етапі, види адвокатської діяльності, вимоги до належного оформлення повноважень тощо. Розглянемо деякі з цих питань.

У визначенні завдань адвокатури між науковцями і практиками сьогодні немає одностайності. Раніше Т. Варфоломеева та Б. Русанов вважали, що діяльність адвоката спрямована на здійснення реального захисту через суд прав і законних інтересів громадян чи організацій від неправомірних посягань та у відновленні порушеного права.

Щодо функцій адвоката у цивільному процесі, то на думку Б.С. Антимонова і С.Л. Герзона, Д.П. Ватмана і В.О. Елізарова вони полягають у відшуванні об'єктивної істини та захисті інтересів клієнта. О.Д. Святоцький і М.М. Михеєнко зазначали, що адвокат у цивільному процесі виконує двоякі функції: правозаступництва й представництва. На думку автора, адвокат у цивільному процесі є особливим представником, функція представництва якого є його професійним обов'язком, також адвокат надає допомогу суду у встановленні об'єктивної істини, всебічному розгляді та вирішенні справи згідно законодавства [2, с. 44].

Представництво адвокатів є договірним (добровільним, факультативним) видом представництва. Участь адвоката у цивільному процесі зумовлюється бажанням особи, яка потребує захисту своїх прав, і це є проявом диспозитивності цивільного процесу. Але деякі автори вважають за необхідне ввести обов'язкову участь адвоката у цивільному процесі. Вони обґрунтовують свої погляди тим, що вже для самого звернення особи до суду вона повинна мати спеціальні знання або скористатись кваліфікованою юридичною допомогою. Серед російських практиків – адвокатів існує думка про створення інституту державної адвокатури, адвокати якої працювали б за рахунок бюджетних коштів, отримуючи чітко визначені оклади. В Україні такі погляди розділяють В.Кальний, В.Володарський. Враховуючи засади, на яких базується цивільний процес (диспозитивність цивільного процесу, збереження деякої активності суду, його обов'язку роз'яснювати права і обов'язки сторін, сприяти за необхідністю витребуванню доказів, збереження суміжних інститутів представництва органами державної влади та місцевого самоврядування, прокурором), створення обов'язкової участі адвоката у ньому є недоцільним. До того ж, вирішити питання доступності кваліфікованої допомоги малозабезпеченим верствам населення можливо іншими, більш ефективними засобами.

На відміну від інших представників у цивільному процесі, до професійного рівня адвокатів пред'являються високі вимоги, тому що вони несуть певну відповідальність за своєчасність та якість юридичної допомоги, яку надають сторонам. Належне виконання адвокатами – представниками своїх обов'язків перед клієнтами залежить від їх процесуальних повноважень [3, с. 88].

ЦПК України у ст. 25 передбачає, що представники сторін та третіх осіб теж є особами, які беруть участь у справі. Але у ст. 46 ЦПК України адвокат вказаний серед інших учасників судового процесу, таких як секретар судового засідання, перекладач, експерт, спеціаліст, свідок, судовий розпорядник. З цього можна зробити висновок, що законодавець представляє адвоката як особу, яка сприяє розгляду та вирішенню справи і не має ніякого інтересу у справі. З цим можна не погодитись, бо особи, які беруть участь у справі, мають інтерес у справі, це стосується і представника – адвоката. Його зацікавленість має професійний характер, адвокат надає докази, бере участь у дослідженні доказів, подає свої доводи, міркування, дає правове обґрунтування вимог або заперечень особи. Усе це неможливо без формування у адвоката уявлень щодо правової позиції по справі, а це в свою чергу, неможливо без відповідального професійно зацікавленого підходу до справи [4, с. 24].

Належить адвокат до осіб, які беруть участь у справі, чи ні, неможливо остаточно вирішити, аналізуючи і ст.49 «Адвокат». Пунктом 2 ст. 49 проекту ЦПК України передбачено, що адвокат бере участь у справі як представник, користується правами і несе